

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักร :

กรณีการเกิดขึ้นของธรรมยุติกนิกาย

THE POWER RELATIONSHIP OF THE KINGDOM AND CHURCH :

THE CASE OF THE EMERGENCE OF THE DHAMMAYUTTINIKAYA SECT

วิระยา พิมพ์พันธ์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

Wiraya Pimpun

Mahamakut Buddhist University Srilanchang Campus

Email: Wiraya3110@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับศาสนาโดยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะการปฏิรูปที่มีปัจจัยมาจากภายนอกสถาบันศาสนา มีผลทำให้ศาสนจักรของไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 แยกออกเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย การปฏิรูปนี้เป็นการสร้างความมั่นคงให้พระพุทธศาสนาได้รับใช้อุดมการณ์ชาติและผลประโยชน์ของชาติมีผลลัพธ์อยู่ที่การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับรัฐให้มีความแนบแน่นกันมากยิ่งขึ้น การทำให้พุทธศาสนามีความแนบแน่นกับอุดมการณ์ของรัฐเกิดการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง มีการออกกฎหมายควบคุมคณะสงฆ์ ตลอดจนกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ทางการ ได้ตราขึ้นเป็นระเบียบบังคับซึ่งเป็นการเพิ่มหรือลดอำนาจของชนชั้นปกครองของชนชั้นปกครองบางกลุ่มและนำมาซึ่งความสำเร็จในการปฏิรูปประเทศ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางศาสนาทั่วทั้งสังคม

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ; อาณาจักร; ศาสนจักร; ธรรมยุติกนิกาย

* ได้รับบทความ: 12 ตุลาคม 2563; แก้ไขบทความ: 17 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 23 มีนาคม 2564

Received: October 12, 2020; Revised: March 17, 2021 Accepted: March 23, 2021

Abstract

This article aims to demonstrate the power relationship between the state and religion during the reign of King Mongkut. During that period, Buddhism has been reformed by external factors of religious institutions. As a result, the Thai Buddhist Order was split into two sects: Mahanikaya and Dhammayuttika-nikaya. The ecclesiastical reform was regarded to stabilize the country's Buddhism in order to support the national ideology and advantage. It was definitely aimed at a consequence to strengthen relationship between the state and Buddhism. The combination of Buddhism and the state's ideology was led to centralization of the administrative power, followed by legislation of laws and regulations to control the order of the Buddhist monks. This was seen as an increase or a decrease of power for some groups of the ruling class. It was, however, linked to the success of the country reform and brought about to the change of Buddhist aspects among the Buddhist monks.

Keyword: Buddhism; Thai Politics; Order of Buddhist Monks;
Dhammayuttika-Nikaya

บทนำ

ศาสนามีบทบาททางสังคมอยู่สามประการด้วยกัน ประการที่หนึ่งศาสนามีบทบาทในฐานะสิ่งที่เป็นประโยชน์ส่วนบุคคล หลักคำสอนของศาสนาเป็นสิ่งที่ชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตโดยมีเป้าหมายคือความสุข การเลือกนับถือหรือไม่นับถือศาสนาย่อมเป็นสิทธิส่วนบุคคล ไม่มีใครสามารถบังคับจิตใจให้นับถือได้ ประการที่สองศาสนามีบทบาทในฐานะสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะเพราะคำสอนของทุกศาสนาทำให้เกิดความสงบสุขและเป็นรากฐานของสันติสุขในสังคม หากประชาชนมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ตนนับถืออย่างถ่องแท้และน้อมนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต รัฐก็ไม่จำเป็นต้องทุ่มเททรัพยากรไปกับการควบคุม รักษา ความสงบเรียบร้อยของสังคม ประการที่สามศาสนามีบทบาทในฐานะทุนทางสังคมและการพัฒนาทุนมนุษย์ กิจกรรมทางศาสนาเปิดโอกาสให้คนในสังคมที่มีความเชื่อพื้นฐานคล้ายคลึงกันได้มีโอกาสพบปะพูดคุยทำความรู้จักกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2540 : 7) ก่อให้เกิดชุมชนและเครือข่ายทางสังคม

สังคมไทยเป็นสังคมที่คนส่วนใหญ่ นับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่กรุงสุโขทัยสืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก พระสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์

อย่างใกล้ชิดกับชุมชนและอาณาจักร อีกทั้งยังเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติศาสนกิจและการบริการทางสังคมอื่น ๆ ที่รัฐให้บริการไม่ทั่วถึง รัฐกับพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะสัมพันธ์กัน โดยต่างฝ่ายต่างช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมาโดยตลอด (ร.ต.ท.ชาติรี อุตสาหกรรมย์, 2560 : 7) การใช้อำนาจการปกครองของราชอาณาจักร มีความเชื่อมโยงกับศาสนจักรโดยไม่อาจที่จะแยกขาดจากกันได้ รัฐปกครองบ้านเมืองโดยอิงอาศัยหลักธรรมในการครองแผ่นดิน เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขป้องกันภัยพิบัติให้แก่ประชาชน ส่วนพระสงฆ์มีหน้าที่อบรมสั่งสอนให้ประชาชนตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม รัฐและคณะสงฆ์จึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างพึ่งพากัน พระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจของมนุษย์มาโดยตลอด สังคมจะมีความสงบเรียบร้อยหรือไม่ก็มีเหตุปัจจัยจากพฤติกรรมของมนุษย์โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำกับควบคุมจิตใจบุคคลและสังคม การปกครองที่ดีอย่างเดียวนั้นยังไม่เพียงพอจะต้องหาที่พึ่งทางใจคอยกำกับการกระทำควบคู่กันไปด้วย

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่ง อำนาจหรืออิทธิพลนั้นมีความเหมือนเหมือนกัน และต่างกัน โดยอำนาจมีกฎหมายและจารีตประเพณีรองรับ ส่วนอิทธิพลเป็นอำนาจที่ไม่มีกฎหมายและประเพณีรองรับ (สมาลี มีจั่น, 2548 : 25) พระสงฆ์มีอำนาจเชิงจารีตต่อชาวบ้านในสังคมมากซึ่งอาจเป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ที่ส่งผลกระทบต่อพระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์รวมทั้งกลุ่มคนในสังคม คณะสงฆ์จึงถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ทางการเมือง อำนาจนิยมของรัฐเกิดขึ้นในรูปแบบของระบอบราชาธิปไตยแบบแผนเดียวกัน พระสงฆ์ในอดีตมีอำนาจที่ส่งผลทางศีลธรรมต่อคนไทยเพราะเหตุว่าพระสงฆ์สงเคราะห์ชาวบ้านแทบทุกเรื่อง การเปลี่ยนแปลงในบ้านเมืองจากการใช้ชีวิตแบบดั้งเดิม ทำให้ผู้คนพึ่งพารัฐมากขึ้นโดยรัฐมีอำนาจเหนือชุมชนและปัจเจกบุคคลมากขึ้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นศาสตร์แห่งการใช้อำนาจครอบงำระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน โดยใช้อิทธิพลเหนือจิตใจในรูปแบบความรู้และความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นความผูกพันระหว่างบุคคล ซึ่งฝ่ายหนึ่งยอมละสิทธิเรียกร้องให้อีกฝ่ายตามเงื่อนไขที่ตกลงกันไว้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับรัฐเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่รัฐนำหลักธรรมมาปกครองประเทศโดยพระพุทธศาสนามีอิทธิพลในระดับสถาบันและบุคคล ทางกลับกันรัฐก็ใช้อำนาจปกครองบ้านเมืองและคณะสงฆ์ผ่านกฎหมาย

การกำเนิดขึ้นของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

ธรรมยุติกนิกายหรือคณะธรรมยุต เป็นคณะสงฆ์ที่พระวชิรญาณเถระทรงตั้งขึ้นเพื่อฟื้นฟูศาสนาพุทธในสยาม และแก้ไขวัตรปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผนวชอยู่นั้น ได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉานทำให้มีพระวิจารณ์ญาณเกี่ยวกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา และความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนเป็นเหตุให้มีพระราชดำริที่จะฟื้นฟูการสั่งสอนพระพุทธศาสนาและการประพฤติปฏิบัติ

ของพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยตามที่ได้ทรงศึกษามา และทรงพิจารณาสอบสวนจนเป็นที่แน่แก่พระราชหฤทัยว่าถูกต้องเป็นจริงอย่างไรแล้วพระองค์ได้ทรงนำประเพณีปฏิบัติขึ้นก่อนหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือทรงเริ่มแก้ไขที่พระองค์เองเป็นอันดับแรก ต่อมาเมื่อมีบุคคลอื่นศรัทธาและนิยมตาม จึงได้มีผู้ประพฤติปฏิบัติตามอย่างพระองค์ขึ้นและมีจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ จนเกิดเป็นพระสงฆ์หมู่หนึ่งหรือนิกายหนึ่งที่ได้ชื่อในภายหลังว่า ธรรมยุติกนิกาย หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “ธรรมยุต” อันมีความหมายว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม หรือชอบด้วยธรรม หรือยุติตามธรรม ทั้งนี้ก็เพราะว่าพระสงฆ์ในนิกายนี้เกิดขึ้นด้วยมุ่งแสวงหาว่าข้อใดเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุต เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดาแล้วปฏิบัติข้อนั้น เว้นข้อที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย ไม่เป็นสัตตสุต แม้จะเป็นอาจินปฏิบัติ เป็นข้อปฏิบัติตามกันมาแต่ผิดพระธรรมวินัย (คณะธรรมยุติ, 2547 : 24) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย พระราชบัญญัติฉบับนี้มีชื่อว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ.121 มีสาระสำคัญคือได้ยกสถานะคณะธรรมยุติให้เป็นนิกายอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (กรมการศาสนา, 2525 : 25) ธรรมยุติกนิกาย ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิรูปและฟื้นฟูด้านวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ให้มีความถูกต้องและเข้มงวดตามพุทธบัญญัติ ให้พระภิกษุสงฆ์มีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดถูกต้องตามพระวินัยปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเข้าใจแจ่มแจ้ง เป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในส่วนที่บกพร่องของพระสงฆ์ไทยที่มีมาแต่โบราณ ให้สมบูรณ์ทั้งพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นความพยายามของพระวชิรญาณเถระเพื่อช่วยปฏิรูปการคณะสงฆ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองอย่างบริบูรณ์ขึ้นในประเทศไทย การก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเป็นสาเหตุทำให้พระสงฆ์เถรวาทอื่นซึ่งเป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่ไม่ใช่คณะธรรมยุต ได้มีการประชุมและมีมติให้เรียกพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่ไม่ใช่คณะธรรมยุต ว่า “มหานิกาย”

พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ กฎหมาย ค่านิยม วิถีชีวิตของชาวไทยอีกทั้งยังส่งผลต่อการปกครองโดยชนชั้นนำได้นำเอาสาระสำคัญทางพระพุทธศาสนามาช่วยส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองที่เรารู้จักกันในนามระบบธรรมราชา (สุพล ศิริ, 2541 : 28) สมัยต้นรัตนโกสินทร์ความคิดทางพระพุทธศาสนาและโลกทัศน์ของชนชั้นนำโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์เปลี่ยนแปลงเป็นอันมาก เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อเรื่องโครงสร้างของจักรวาลตามแบบของไตรภูมิก็ถูกสั่นคลอนไปด้วย ทำให้พื้นฐานความคิดของชนชั้นนำเริ่มเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2525 : 97) การปฏิรูปพระพุทธศาสนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เป็นการปฏิรูปครั้งที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังผนวชเป็น “วชิรญาณภิกขุ” เป็นผู้ทรงปฏิรูปผลของการปฏิรูปครั้งนี้ทำให้เกิดคณะสงฆ์นิกายใหม่ขึ้นมา คือ “ธรรมยุติกนิกาย”

คณะสงฆ์ที่สร้างขึ้นใหม่นี้มีการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เข้าถึงพระสัทธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์ ด้วยสถานะความเป็นเจ้าของวชิรญาณภิกษุทำให้พระองค์ทรงสามารถสร้างคณะสงฆ์ภิกษุใหม่โดยไม่ถูกเบียดเบียนจากรัฐ และได้รับการอุดหนุนจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เสมอ ทั้งยังมีความสัมพันธ์อันดีกับตระกูลขุนนางที่มีอิทธิพลทางการเมืองสูง และเหตุผลทางด้านอุดมการณ์ศาสนา ภิกษุธรรมยุติกที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นมีแนวความคิดที่สอดคล้องกับความคิดของชนชั้นนำในสมัยนั้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลง (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2541 : 206)

ด้านความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะธรรมยุติกภิกษุนั้นจากประวัติความเป็นมาของคณะธรรมยุติกภิกษุผู้ก่อตั้งภิกษุได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ในเวลาต่อมา ทำให้มีความผูกพันกับราชสำนักอย่างใกล้ชิด ดังนั้นแนวทางในการสนับสนุนพระราชกรณียกิจโดยธรรมยุติกภิกษุจึงเชื่อมโยงกับความคิดของผู้ปกครองในเรื่องกษัตริย์และรัฐ (อนันต์ วิริยะพินิจ และ นภนาท อนุพงศ์พัฒน์, 2549 : 27)

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรกรณีการเกิดขึ้นของธรรมยุติกภิกษุ

การปกครองคณะสงฆ์โดยเฉพาะฝ่ายธรรมยุติกภิกษุยังคงมีรูปแบบเช่นเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ทว่าธรรมยุติกภิกษุมีความเจริญเติบโตขึ้นอย่างมากและมีอิสระในการบริหารงานภายในคณะของตนสมเด็จพระสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ปกครองธรรมยุติกภิกษุโดยปราศจากการแทรกแซงจากคณะกลาง (พระเมธีธรรมมาภรณ์, 2539 : 56 – 57) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำเคารพนับถือของประชาชนจึงตรากฎหมายเพื่อวางมาตรการปกครองพระภิกษุสงฆ์ให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย โดยออกประกาศไว้ให้ทราบทั่วกันใช้บังคับแก่ฆราวาสและพระภิกษุสามเณร ซึ่งมีทั้งข้อบังคับ ที่ควรละเว้นและควรปฏิบัติ มีการออกกฎหมายพระสงฆ์โดยทรงบัญญัติข้อห้ามพระสงฆ์พ่ายเรือแจวเวลาที่มีขบวนเสด็จทางชลมารค ห้ามบอกใบ้หวะก่อนห้ามการวิวาทในวัด กระทานอาจารย์ การบอกใบ้หวะเป็นการอวดอุตริมนุชยธรรมให้จับสึก (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2428 : 45-47) เป็นพัฒนาการของกฎหมายที่ทรงออกประกาศข้อห้ามเพื่อควบคุมพระสงฆ์ ให้เป็นผู้นำเคารพนับถือสมกับการเป็นผู้รับทานจากประชาชน โดยบัญญัติประกาศเป็นข้อ ๆ เทียบได้กับประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ประกาศนี้มีความแตกต่างจากกฎหมายพระสงฆ์ในรัชกาลที่ 1 อย่างชัดเจนรัชสมัยนี้ทรงใช้พระราชอำนาจในฐานะองค์อธิปัตย์พระองค์เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยตระหนักว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ

ความยุ่งยากในแผ่นดินพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดในพระพุทธศาสนาสมัยโบราณมีประโยชน์มากมาย เนื่องจากเป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา โรงเรียน โรงพยาบาลและยังเป็นสถานสงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก วัดจึงเจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทที่สำคัญในสังคมไทยอย่างยิ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีพระสงฆ์ที่นิยมเทศนาแบบรุนแรงซึ่งทำให้คนคลั่งศาสนาเสียสติถึงขนาดฆ่าตัวตายถวายสวรรคต บางคนเผาตัวตาย พระองค์จึงประกาศสั่งสอนประชาชนว่า “ผู้ครองแผ่นดินที่ทรงธรรม หากมิได้ห้ามปราบราษฎรในการนับถือศาสนายอมถือว่าไม่ถูกต้อง” (น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ, 254 4: 138) หลังจากนั้นประกาศมิให้พระภิกษุสั่งสอนผู้คนแบบผิด ๆ ทรงมีความห่วงใยประชาชนจะคลั่งศาสนาจนเสียจริต จึงประกาศให้รับห้ามปราม ชัดขวางทันที มิฉะนั้นมีความผิด สมัยรัชกาลที่ 4 มีข้อพิพาทที่ฝรั่งเศสในวัดไทย อันเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 3 มาแล้วครั้งหนึ่งสาเหตุมาจากฝรั่งเศสในวัดพระสงฆ์ซึ่งแจ้งว่านิกายอยู่ในวัดควรได้รับการคุ้มครองจนเกิดการวิวาทชกต่อยกันฝรั่งเศสได้รับบาดเจ็บ ขณะนั้นรัชกาลที่ 4 ผนวชอยู่เป็นผู้ตัดสินคดีให้ ลงโทษพระนั่งสมาธิกลางแดดครึ่งวัน และกวาดวัดอีกหลายชั่วโมงและประกาศห้ามพระภิกษุทำร้ายฝรั่ง ต่อมาในรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 มีเหตุฝรั่งเศสในวัดอีก และเกิดการชกต่อยกันฝรั่งเศสทำร้ายพระสงฆ์ต่อกงสุลอังกฤษ ผลการวินิจฉัยฝรั่งเศสรับว่าผิดที่ยิงนกแต่พระสงฆ์ทำร้ายรุนแรงมากไป จึงขอค่ายาและค่าทำขวัญเป็นอันเลิกต่อกัน กงสุลคนใหม่จึงประกาศห้ามยิงนกในวัดเจ้าอาวาสขอโทษฝรั่งเศสเป็นอันเลิกความกัน รัชกาลที่ 4 ทรงแก้ไขปัญหาที่เป็นความขัดแย้งระหว่างคนต่างชาติกับพระสงฆ์ไทยเพื่อไม่ให้มีเหตุบานปลายระหว่างธรรมเนียมฝรั่งเศสกับหลักการทางพระพุทธศาสนา

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นฐานอำนาจทางการเมืองสืบเนื่องจากตั้งแต่รัชกาลที่ 3 โดยธรรมยุติกนิกายมีอิทธิพลต่อการเมืองเป็นอย่างมาก พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อธิปัตย์ที่ใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ ทรงตรากฎหมายที่มีลักษณะบังคับใช้เป็นข้อ ๆ รวมทั้งมีเนื้อหาที่อ้างเหตุผลของการบัญญัติกฎหมาย และมีบทบัญญัติลงโทษผู้ที่กระทำความผิดพระวินัยและผู้ให้การสนับสนุนในการทำที่ถือว่าเป็นความผิด พัฒนาการในช่วงต่อมามีการตรากฎหมายที่มีลักษณะกระทบต่อความรู้สึกของประชาชนหรือโลกวิเศษเป็นส่วนใหญ่ ที่พระภิกษุประพฤติตนให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมถึงการกระทำที่ประชาชนกระทำต่อพระพุทธศาสนาอีกด้วย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรในยุคนี้มีลักษณะควบคุมสั่งการที่มีสภาพบังคับ ให้ประชาชนในรัฐต้องปฏิบัติตามทางด้านการใช้อำนาจปกครอง ทรงใช้กุศโลบายปรับเปลี่ยนแนวคิดการขยายอาณาเขตจากใช้กำลังทหารมาสู่การใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการขยายพระราชอาณาจักรซึ่งแตกต่างจากอดีตที่เคยปฏิบัติมา

การปฏิรูปพระพุทธศาสนากับการเมืองไทย

ยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากตะวันตกอย่างน้อย 3 ประการด้วยกันคือ ลัทธิอาณานิคม ศาสนาคริสต์ และวิทยาศาสตร์ จากตะวันตก พร้อมไปกับลัทธิอาณานิคม บาทหลวงมิชชันนารีได้ออกเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และชาวตะวันตกก็ได้นำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เข้ามาเผยแพร่ด้วย เมื่อต้องทรงเผชิญกับภัยคุกคามเช่นนี้แล้ว พระองค์ได้ทรงสำรวจตรวจสอบสังคมไทยว่าจะมีสิ่งใดที่พอจะเป็นฐานแห่งสติปัญญาในการต่อสู้กับภัยคุกคามดังกล่าว ในที่สุดพระองค์ทรงไม่เห็นสิ่งใดนอกไปจากพระพุทธศาสนาแต่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยขณะนั้นเต็มไปด้วยเรื่องราวของเทพนิยาย อิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งเหนือธรรมชาติ และไสยศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดล้วนเป็นเหตุให้พุทธศาสนายืนในสภาพอ่อนแอไม่อาจเป็นฐานปัญญาในการต่อสู้กับภัยคุกคามจากตะวันตกได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว พระองค์จึงทรงพระดำริที่จะให้มีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในสังคมไทยขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของไทย การปฏิรูปของพระองค์ดำเนินไปใน 2 แนวทาง คือ การปฏิรูปคำสอนของพระพุทธศาสนา และการปฏิรูปองค์การของพระพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ทรงกระทำไปพร้อม ๆ กัน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการวางรากฐานของการนำเอาพุทธศาสนามาเป็นตัวกลางในการปฏิรูปประเทศนั้นเกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิรูปพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวคิดของชนชั้นปกครองในช่วงปลายรัชการที่ 3 ที่ต้องการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเพื่อทำให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ และการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยการก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นด้วยเหตุผลที่ว่าพระภิกษุในสมัยนั้นประพฤติวัตร ปฏิบัติธรรมหย่อนในพระวินัย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557 : 91-93) และยังให้เหตุผลว่าพุทธศาสนาในไทยมิใช่พุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากพุทธศาสนาจริง ๆ ตามพระวินัยจึงต้องมีการตั้งธรรมยุติกนิกายตามแบบของพระมอญ และการก่อตั้งนิกายใหม่นี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงเริ่มตั้งแต่การอุปสมบทใหม่ และให้พระภิกษุที่อยู่ในนิกาย แบบเก่าเป็นภิกษุที่เรียกว่า มหานิกาย จึงทำให้พุทธศาสนาเถรวาทของไทยมี 2 นิกาย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา คือ มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย

พระองค์ทรงชักนำอบรมสั่งสอนคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายให้ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องตรงตามพระธรรมวินัยที่ได้ศึกษาอบรมมาด้วยดีแล้วในชั้นปริยัติธรรมปูพื้นฐานให้มั่นคง ด้วยการศึกษาภาษาบาลีอันเป็นภาษาจารึกพระธรรมวินัยดั้งเดิม จึงสามารถยืนยันได้ว่า トラบใดที่ในวงการศึกษาคณะสงฆ์ไทย พระสงฆ์ยังมีการศึกษาภาษาบาลีและนักธรรมอย่างเข้มแข็ง แดกฉาน และลุ่มลึกไม่เลิกละการศึกษานี้ トラบนั้นย่อมเป็นอันหวังได้ในความเป็นปึกแผ่น มั่นคง และความอยู่รอดของพระพุทธศาสนา (สิทธิ บุตรอินทร์, 2547 : 22)

การก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายด้วยเหตุผลหลักคือต้องการปรับให้ ข้อวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสมแล้วยังเป็นการสานต่อ พระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่จะทำให้พุทธศาสนา มีความชอบธรรม เป็นเสาหลักของจริยธรรมในการจัดระเบียบสังคมกว่าเดิม (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557 : 52) กษัตริย์จึงต้องมีหน้าที่มิใช่เพียงทรงสร้างวัดวาอารามและปกป้องพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังต้องทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอื่น ๆ ที่สำคัญยิ่งยวดคือต้องทรงป้องกันไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสลายจนกระทั่งสูญหายไปจากโลก ดังที่มีการคาดการณ์ไว้ในพระคัมภีร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องทรงชำระให้คณะสงฆ์ มีความบริสุทธิ์ และชำระพระคัมภีร์ให้ถูกต้องเป็นครั้งเป็นคราวในการปฏิรูปพระพุทธศาสนาของรัชกาลที่ 4 ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น โดยการอ้างถึงการปฏิรูปศาสนาคริสต์ที่เกิดขึ้นในยุโรปของมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther) ที่กลับไปหาคำสอนดั้งเดิมในไบเบิล จึงทำให้รัชกาลที่ 4 ย้อนกลับไปหาคำสอนของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกเช่นกัน (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2560 : 54) การปฏิรูปพระพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น พระองค์ทรงเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบข้อวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ที่เคยมีมาก่อนหน้านั้น โดยการก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ในการก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในปี พ.ศ. 2372 นั้น มีพระสงฆ์ที่ร่วมประเพณีปฏิบัติพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดเป็นพระเถระผู้เป็นต้นวงศ์ธรรมยุติกนิกาย 10 รูป และทรงเน้นการประพฤติพรหมจรรย์ในเบื้องต้นนั้น พระองค์ทรงปฏิบัติตามอย่างพระมอญที่เชื่อว่าถูกต้องตามพุทธบัญญัติแบบค่อยเป็นค่อยไป ช่วงระยะแรกพระองค์ทรงปฏิบัติแต่พระองค์เดียวก่อนแล้วค่อยนามาสอนพระภิกษุรูปอื่น ๆ ต่อ ในขณะที่ได้เสด็จมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นการถาวรแล้ว โดยการสอนนั้นพระองค์ทรงสั่งสอนตามพระธรรมวินัยและพระไตรปิฎกตามที่ทรงสอบสวนด้วยพระองค์เองว่าถูก ว่าควรแล้วจนทำให้มีผู้เลื่อมใสต่อข้อวัตรปฏิบัติเป็นจำนวนมาก (พลาติศัย สิทธิธัญกิจ, 2547 : 55-64)

การริเริ่มการปฏิรูปพระพุทธศาสนาด้วยพระองค์เองนั้นส่งผลโดยตรงต่อพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นอย่างมากที่จะต้องปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามความประสงค์นั้นด้วย เมื่อพระองค์ทรงลาสิกขาจากสมณเพศเพื่อขึ้นครองราชย์แล้วนั้น พระองค์ก็ส่งพระสงฆ์ในฝ่ายของธรรมยุติไปยังหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการปฏิรูปไปทั่วทั้งประเทศ (พระไพศาล วิสาโล, 2546 : 27) โดยเฉพาะการปฏิรูปสังคมอีสานนั้น พระองค์ได้ส่งพระสงฆ์ธรรมยุติไปยังหัวเมืองอีสานเพื่อทางานตอบสนองการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมอีสาน ด้วยเหตุผลเพื่อความมั่นคงของชาติจากภัยของนักล่าอาณานิคมตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสที่รุกคืบ ยึดดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ยังทรงอ้างถึงเหตุผลประการสำคัญในการปฏิรูปพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมโดยการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของความเชื่อให้มาเป็นโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2560 : 87) เนื่องจากรัชสมัยของ

พระองค์เริ่มมีการติดต่อกับต่างชาติชาวตะวันตกมากขึ้นทำให้อิทธิพลของชาติตะวันตก ส่องทอดมายังเมืองไทยมากขึ้นด้วย พระองค์ยังเป็นปราชญ์ผู้รู้ทางด้านภาษา วรรณคดี และวิทยาศาสตร์เป็นอย่างดี จึงทำให้การนำเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์มาใช้ในการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของคนไทยในรัชสมัยของพระองค์ เช่น ทรงปฏิเสธความเชื่อ เรื่องพุทธภูมิ หรือเชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ที่ส่งสมบุญบารมีเพื่อเป็นพุทธเจ้าในอนาคต เพราะคิดดังกล่าวนี้นี้ขัดแย้งกับโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์หลายประการ (พระไพศาล วิสาโล, 2546 : 21) ทำให้พระองค์เชื่อมโยงกับแนวคิดที่เชื่อมั่นในศักยภาพการใช้เหตุผลของมนุษย์และนำไปสู่การวางรากฐานของความคิดของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งมีสัมพันธกับโลกทัศน์แบบใหม่ที่พระองค์ทรงนำมาใช้ในการปฏิรูปและปรับเปลี่ยนสังคม

การปฏิรูปพุทธศาสนาโดยรัชกาลที่ 4 นั้น ไม่ได้เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับที่มาร์ติน ลูเธอร์ ได้ปฏิรูปศาสนาคริสต์ในยุโรป กล่าวคือ การปฏิรูปศาสนาคริสต์ในยุโรบนั้นเป็นการต่อสู้เพื่อนำไปสู่การมีเสรีภาพทางศาสนาภายใต้ การครอบงำของศาสนาจักร และเกิดการแยกรัฐกับศาสนาอย่างตรงไปตรงมาและเกิด รัฐแบบสมัยใหม่ที่เรียกว่า รัฐโลกวิสัย แต่การกลับไปหาพระไตรปิฎกโดยการตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนั้นเป็นการเสริมกำลังให้พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับรัฐมากยิ่งขึ้น และเป็นการส่งเสริมให้พุทธศาสนาอยู่ภายใต้การตีความของอำนาจของชนชั้นผู้ปกครองเท่านั้น กล่าวคือรัชกาลที่ 4 นอกจากจะปฏิรูปคณะสงฆ์แล้วยังมีการนำเอาพุทธศาสนามาจัดระเบียบสังคมใหม่ เป็นการวางรากฐานทางสังคมและการเมือง ทำให้พุทธศาสนา กับรัฐมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น

การเดินทางเพื่อเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ตามความคิดของชนชั้นนำของไทย ซึ่งเป็นข้อเสนอของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปฏิรูปประเทศและพัฒนาประเทศให้มีความคิดอยู่บนฐานคติของวิทยาศาสตร์เพื่อที่จะดำเนินกิจการของประเทศ ให้เข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่นั้น จึงเป็นการเดินไปในทิศทางที่สวนทางกันกับสังคมตะวันตก สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ การเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงประเทศให้เข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของรัชกาลที่ 4 เป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของแนวคิดดั้งเดิม ให้เป็นไปในลักษณะของกระบวนทัศน์ แบบวิทยาศาสตร์กล่าวคือ ให้เป็นแนวคิดแบบมีเหตุผล ทรงปรับคำสอนทางพุทธศาสนาให้วางอยู่บนหลักการของเหตุผลและรับเอาเฉพาะแนวคิดของพุทธศาสนาที่มีเหตุผลเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ให้มีความเป็นสมัยใหม่มากขึ้น แต่ทว่าการอ้างถึงข้อเสนอเช่นนี้ไม่ได้ทำให้พระพุทธศาสนากับแนวคิดทางโลกแยกจากกัน เพราะวาระรัชกาลที่ 4 ยังวางรากฐานสังคมโดยใช้หลักธรรม ทางพุทธศาสนามาใช้กับสังคมไทย อันเป็นแนวคิดที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่

ผลจากการปฏิรูปพระพุทธศาสนากับการเมืองไทย

ในยุคที่มีการเกิดขึ้นของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายในไทย ประเทศไทยยังไม่มีกระบวนการแยกศาสนากับรัฐออกจากกัน แต่อยู่ในสถานะรัฐกึ่งศาสนา พระพุทธศาสนาจึงคอยทำหน้าที่เป็นองค์กรที่กำกับดูแลศีลธรรมให้แก่รัฐซึ่งมักจะมองว่าบางแง่มุมของการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นภัยคุกคามต่อศีลธรรมด้วยเหตุว่าด้านหนึ่งศาสนาให้การสนับสนุนผู้ปกครอง ส่วนอีกด้านหนึ่งศาสนาให้การปลอบประโลมผู้ถูกปกครองและศาสนายังถูกนำมาใช้กับสังคมการเมืองไทยในฐานะเรียกร้องให้อำนาจประชาชนอยู่ในศีลธรรมและความเสียสละ

การปฏิรูปพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เป็นรูปแบบการปฏิรูปพุทธศาสนาที่กล่าวว่ามีลักษณะที่เรียกว่าเป็นการปฏิรูปที่มาจากภายนอกสถาบันศาสนา ซึ่งมีผลทำให้ศาสนจักรของไทยในยุคดังกล่าวแยกออกเป็น 2 นิกายคือ ธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย รัชกาลที่ 4 ก็พยายามปรับความสากหลของการปฏิรูปพุทธศาสนาให้วางอยู่บนหลักการนี้ทั้งในด้านหลักคิดที่มีฐานมาจากวิทยาศาสตร์และปรับรูปแบบคำสอนที่คงไว้ซึ่งแก่นของพุทธศาสนาเป็นหลัก ความมุ่งหมายนี้เป็นการที่ดี การปฏิรูปพระพุทธศาสนาของไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ผ่านมานั้นไม่ได้วางอยู่บนฐานคิดของความเป็นสากลแต่เป็นการปฏิรูปเพื่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น นั่นก็คือการปฏิรูปเป็นไปเพื่อชนชั้นผู้ปกครอง (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2540 : 164) อิทธิพลของการปฏิรูปพุทธศาสนาที่ก่อกาเนิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นได้รับมาจากช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งเมื่อพิจารณาไปแล้วก็จะพบว่าเป็นการปฏิรูปที่ยังอยู่กับการรอบแนวคิดเดิมไม่ใช่การปฏิรูปเพื่อแยกศาสนากับรัฐออกจากกันตามที่ควรจะเป็น แต่ปฏิรูปเพื่อให้สังคมก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่

การตีความพุทธศาสนาว่ามีเหตุผลและเป็นวิทยาศาสตร์ของรัชกาลที่ 4 นั้น เป็นการวางกรอบให้พระพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐเท่านั้น เพราะพระองค์เห็นว่าพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เต็มไปด้วยพิธีกรรม ความมกมาย จึงต้องปฏิรูปโดยเน้นคำสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่อยู่ภายใต้การกำหนดของพระองค์เป็นหลัก แสดงให้เห็นว่ารัฐกับศาสนาไม่ได้แยกกันอย่างชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากการปฏิรูปที่เกิดขึ้นในทวีปยุโรป จึงเป็นการเสริมแรงให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาสร้างความแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการมีรัฐคอยกำกับดูแลแล้วอ้างเหตุผลว่าเป็นการอุปถัมภ์ ทั้ง ๆ ที่การอุปถัมภ์ที่แสดงออกผ่านรัฐนั้นเป็นไปเพื่อตอบสนองความเป็นชาติและชาตินิยม ซึ่งเป็นการผูกสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีและยังเป็นการผูกมัดอำนาจรัฐกับสถาบันสงฆ์และพุทธศาสนาไว้ด้วยกันอย่างมั่นคงผ่านกฎหมายฉบับต่าง ๆ การผูกอำนาจรัฐกับพระพุทธศาสนาให้มีความสัมพันธ์กันนั้น ผลที่ตามมาคือรัฐมีการละเมิดสิทธิ และเสรีภาพขั้นพื้นฐานกันในนามของพระพุทธศาสนา อุดมการณ์ชาตินิยมที่รัฐสร้างขึ้นโดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทำให้เกิดการครอบงำสังคมของรัฐผู้คนมองไม่สามารถเห็นความเป็นจริงของระบบของสังคมที่รัฐกำลังกระทำอยู่

แต่พยายามสร้างภาพลักษณ์ให้เห็นว่ารัฐรับใช้ชาติและประชาชน พระพุทธศาสนาของไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่ได้ทำให้ปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพทางพระพุทธศาสนา แต่พระพุทธศาสนาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐเป็นหลัก การสร้างรัฐชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม ที่มุ่งเน้นให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ และยังมุ่งเน้นถึงอุดมการณ์ ราชชาตินิยม ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของคนในชาติและทรงเป็นพุทธมามกะอันเป็นตัวแทนของพุทธศาสนิกชนในชาติ เป็นเพียงข้ออ้างอีกอย่างที่รัฐใช้เป็นข้ออ้างในการปฏิรูปพระพุทธศาสนา

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แยกให้เห็นว่าความเป็นเหตุเป็นผลของวิทยาศาสตร์กับความเชื่อในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นแตกต่างกันซึ่งเป็นการเน้นมิติทางโลกมากขึ้น โดยมุ่งเน้นการสอนโลกียธรรม (สุรพศ ทวีศักดิ์, 2561 : 62) เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจหลักธรรมที่เน้นความเกี่ยวข้องกับชีวิตและนำมาใช้ได้โดยตรงมากกว่า ที่จะไปเน้นความเชื่อในโลกหน้า การเน้นสอนโลกียธรรมมากขึ้นก็คือในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์มีความพยายามที่จะนำเอาความเป็นเหตุเป็นผลมาสู่พุทธศาสนา โดยจัดความเชื่อเก่าให้ออกไปก่อน หลักคำสอนที่นำมาใช้จึงเน้นประสบการณ์ประจักษ์ที่ใจและชีวิตปัจจุบันเป็นสำคัญ ไม่ใช่เรื่องนรก สวรรค์ ทำให้กลุ่มผู้นำธรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 เลิกใช้โครงสร้างไตรภูมิเป็นโลกทัศน์เพื่อสื่อชีวิตทัศน์ แต่ได้เน้นความหมายเป็นเหตุ เป็นผลของชีวิตสุขทุกข์ ชีวิตในปัจจุบัน จึงเป็นเหตุให้พระองค์นำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับโลกียธรรมมาใช้ในสมัยนั้น (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2557 : 142)

สรุป

คนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนเนื่องจากนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่กรุงสุโขทัยสืบเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหากษัตริย์ลำดับที่ 4 แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะการปฏิรูปศาสนาที่มีปัจจัยมาจากภายนอกสถาบันทางศาสนา มีผลทำให้ศาสนจักรของไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 แยกออกเป็น 2 นิการ คือ มหานิกายและธรรมยุติกนิการ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้ มีลักษณะควบคุมสั่งการที่มีสภาพบังคับ ให้ประชาชนในรัฐต้องปฏิบัติตามทางด้านการใช้อำนาจปกครอง ธรรมยุติกนิการที่ถือกำเนิดขึ้นภายหลังจากปฏิรูปศาสนามีอิทธิพลต่อการเมืองเป็นอย่างมาก พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อริยัตย์ที่ใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ ทรงตรากฎหมายที่มีลักษณะบังคับใช้เป็นข้อ ๆ รวมทั้งมีเนื้อหาที่อ้างเหตุผลของการบัญญัติกฎหมาย และมีบทบัญญัติลงโทษผู้ที่กระทำความผิดพระวินัยและผู้ที่ให้การสนับสนุนในการทำที่ถือว่าเป็นความผิด พัฒนาการในช่วงต่อมามีการตรากฎหมายที่มีลักษณะกระทบต่อความรู้สึกของประชาชนหรือโลกวัชชะเป็นส่วนใหญ่ คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิการนั้นเป็นการ

เสริมกำลังให้พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับรัฐเป็นอย่างมากและเป็นการส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาให้อยู่ภายใต้การตีความของอำนาจของชนชั้นผู้ปกครองเท่านั้น นอกจากนี้จะปฏิรูปคณะสงฆ์แล้วยังมีการนำเอาพุทธศาสนามาจัดระเบียบสังคมใหม่ เป็นการวางรากฐานทางสังคมและการเมืองทำให้พุทธศาสนากับรัฐมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาของไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่ได้ทำให้ปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพทางพระพุทธศาสนา แต่พระพุทธศาสนาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐเป็นหลัก มีการสร้างรัฐชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม ที่มุ่งเน้นให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ และยังมุ่งเน้นถึงอุดมการณ์ ราชอาณาจักรชาตินิยม ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของคนในชาติและทรงเป็นพุทธมามกะอันเป็นตัวแทนของพุทธศาสนิกชนในชาติ

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2525). ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. กรุงเทพมหานคร: การศาสนา.

กรมศิลปากร สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2544). ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

คณะธรรมยุติ. (2547). ประวัติคณะธรรมยุต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2557). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: เอเชียเนสต์.

พระไพศาล วิสาโล. (2546). พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

พระเทพกวี (จันทน์ พรหมคุตโต). (2541) . ทำเนียบแห่งคณะธรรมยุติกนิกาย. กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร

พุทธทาสภิกขุ. ฟ้าสาทางฝ่ายบรรพชิตคณะสงฆ์ไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). พัฒนาการและการจัดองค์กรพระพุทธศาสนา. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2538). พระราชนิพนธ์ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

ภัชราพร ช่างแก้ว. (2530). พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2540). การปรับตัวทางความรู้ ความจริง และอำนาจของชนชั้นนายาสยาม พ.ศ. 2325-2411. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- น.พ.วิบูล วิจิตรวาทการ. (2544). แผ่นดินพระจอมเกล้าฯ. กรุงเทพมหานคร: บ.สร้างสรรค์บุกส์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2525). วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ร.ต.ท.ชาติรี อุตสาหกรรมย์. (2560). พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2547). พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอัจฉริยภาพด้านการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักธรรมศาสตร์และการเมืองราชบัณฑิตยสถาน แห่งประเทศไทย.
- สุพล ศิริ, พระมหา. (2541). พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ไทย พ. ศ. 2484 – 2535. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุมาลี มีจั่น. (2560). วุฒิสภากับรัฐบาลความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. (2560). จากพุทธศาสนาแห่งรัฐสู่พุทธศาสนาที่เป็นอิสระจากรัฐ. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์.
- อนันต์ วิริยะพินิจ และ นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. (2549). การปฏิรูปพุทธศาสนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2541). การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ. ศ. 2475. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.